

Příprava besedy s pamětníkem

„Každý starý člověk, který zemře, je jako knihovna, která shoří.“

Amadou Hampâté Bâ

KLÍČOVÉ OTÁZKY

- » Proč a jak se správně připravit na rozhovor s pamětníkem?
- » Jak takový rozhovor vést?

ÚVODNÍ TEXT

Když se řekne historie, většina lidí si představí tlusté knihy, stohy dokumentů v archivech, případně hrady a zámky. Ve skutečnosti je historie všude kolem nás, v našich vlastních rodinách a komunitách, v živých vzpomínkách a zkušenostech starých lidí. Stačí se jich pouze zeptat a oni nám budou vyprávět tolik příběhů, že bychom jimi naplnili celé knihovny. Takovým vyprávěním říká historikové orální historie (oral history).

Každý člověk může vyprávět jedinečný příběh svého života. Někteří lidé prožili během svých životů důležité události „velkých dějin“, například druhou světovou válku, někteří nikoli. Bez ohledu na to však máme všichni zajímavé zážitky, o které se můžeme podělit.

Navíc, historické dokumenty a knihy nám nemohou říci o minulosti vše. Často se totiž soustřeďují na důležité osobnosti a velké události a mají tendenci zapomínat na obyčejné lidi, kteří žijí své každodenní životy. Také často zapomínají na lidi na okraji společnosti – národnostní menšiny, invalidy nebo nezaměstnané. Jejich hlasy a příběhy v těchto knihách často nezazní.¹

➔ Vyprávěné dějiny

PRACOVNÍ MATERIÁL Č. 1

	události ze života pamětníka	události „velké historie“
1925		
1926		
1927		
1928		
atd.		

1 „Making Oral History“ (úvodní článek webu 20th Century VOX na vzdělávacím portálu BBC Education), <http://www.bbc.co.uk/education/20cvox> [cit. 2. 8. 2008]. Upraveno, kráceno.

Co si lidé pamatují? Každý z nás časem zapomíná, každý si pamatujeme něco jiného a nějak jinak. Vzpomínky jedněch jsou přesnější než druhých a z důvodů, které nám nejsou zcela jasné, si lidé často lépe pamatují své mládí, než pozdější události. Všechny vzpomínky jsou směsí faktů a názorů. Obojí je důležité. Způsob, jakým lidé rozumějí historických událostem a jak na ně vzpomínají, je sám o sobě historicky velmi důležitý. Když děláme rozhovor s pamětníkem, je důležité ujistit ho, že nás zajímá právě jeho pohled na minulé události, jeho historická zkušenost, že stojíme o to slyšet a zaznamenat jeho příběh.

Dříve než budete s někým dělat rozhovor, je dobré se teoreticky připravit. Měli byste o tématu, období nebo problému, o kterém bude pamětník mluvit, něco vědět. Prostudujte literaturu, internetové stránky, novinové články apod. Pomůžte vám to klást doplňující otázky a lépe chápat někdy poněkud nesourodé vzpomínky pamětníků.

Je dobré mít v zásobě několik otázek, používejte je však opatrně. Např. v případě, že budete chtít pamětníka vrátit, pokud příliš odbočí od tématu, případně pokud vás bude zajímat něco konkrétního. Neměli byste však rozhovor příliš řídit. Pamětníkovi to nemusí být příjemné a navíc nejčennější informace jsou často neočekávané, překvapivé a vynoří se samovolně. Dopřejte pamětníkovi dostatek času a dovolte mu, aby vám sdělil, co on pokládá za důležité. Na druhou stranu jste to vy, kdo dělá rozhovor, nenechte pamětníka zcela opustit téma nebo rozhovor řídit tam, kam vy nechcete.

Používejte jednoduché a srozumitelné otázky. Nevkládejte do otázek odpovědi, nepodsouvejte své názory a očekávání. „Jaké bylo vaše dětství?“ je lepší otázka než „Asi jste měl těžké dětství, že?“

Budete také potřebovat otázky, kterými si ujasníte, ve které části příběhu právě pamětník je. Například: „Dokázala byste si vzpomenout, ve kterém roce k tomu došlo?“

Také se vám hodí otevřené otázky, ve kterých se budete zajímat o pocity, hodnocení a názory pamětníka. Například: „Jak jste se při tom cítil?“.

Nepřerušujte pamětníka necitlivě. Nekladte příliš mnoho otázek. Vaším záměrem je nechat ho mluvit, případně ho k tomu povzbudit. Pozorně poslouchajte a udržujte oční kontakt, občas přitakejte, přikývnete. Buďte uvolnění, nespěchejte. V žádném případě se nepouštějte do sporu! Cílem rozhovoru není polemika s pamětníkem, jeho poučování a přesvědčování.

Na druhou stranu nemějte strach klást doplňující otázky. Pokuste se šikovně odkrýt motivy jednání pamětníka v zajímavých životních situacích. Někdy se můžete zeptat na zdánlivě bezvýznamné věci, které mohou vyvolat další vzpomínky, například: „Vzpomínáte si, co jste dělal 15. března 1939?“ „Vybavujete si – z té či oné situace – nějaké zvuky či vůně?“ Atd. Pokud bude pamětník trpět předsudky, můžete se jemně pokusit je odkrýt, je to ale obtížný úkol. Jakmile vycítíte, že by mohlo dojít ke konfliktu, ustupte. Například: „Nemohla jste v té chvíli něco udělat?“ je lepší méně nebezpečná otázka, než „Proč jste něco neudělala?“.

Když rozhovor skončí, poděkujte, ujistěte pamětníka, že to pro vás bylo zajímavé setkání. Možná bude pamětník chtít dozvědět se něco o vás. Je slušností odpovědět, i on vám o sobě hodně řekl. Pokud ze setkání s pamětníkem má vzniknout nějaký výstup (nahrávka, referát, rozhovor do školního časopisu apod.), sdělte mu, jak a k čemu výstupy použijete. Ujistěte ho, že pokud bude mít zájem, svou práci mu poskytnete.²

METODICKÁ ČÁST

- » Časová dotace: 90 minut, doporučujeme vyučujícím upravit citlivě délku pracovních textů podle schopností jejich žáků, stejně tak volit a měnit učební strategie a metody podle svých pedagogických zkušeností
- » Způsob práce: skupinová práce, vytváření schémat
- » Klíčová slova: pamětník, beseda, osobní dějiny

² „Making Oral History“. Upraveno, kráceno.

1. V posledních letech učitelé dějepisu a společenských věd stále častěji využívají ve školní výuce vzpomínky pamětníků. Do školy jsou zváni pamětníci druhé světové války nebo politických procesů 50. let dvacátého století apod. Tato metodika se zabývá jedním z možných způsobů, jak zapojit žáky do přípravy takového setkání.

Požádejte pamětníka, kterého chcete do školy pozvat, aby vám o sobě napsal několik stručných vět, případně se s ním setkejte s předstihem, pohovořte s ním a informace poté napište sami. Jde o to, aby žáci měli ještě před besedou základní představu o tom, kdo s nimi bude mluvit, kdy a kde se narodil, jaké bylo jeho povolání, kterých období moderních dějin zhruba se jeho příběh dotýká. Zde je příklad fiktivního medailonu:

„Josef Novák se narodil v roce 1920 v Chrudimi. Jeho otec zde provozoval malý obchod s drogerií. Josef studoval obchodní akademii a poté nastoupil do obchodu svého otce. Za druhé světové války se otec i syn zapojili do odboje proti okupantům. Celá rodina válku přežila. V roce 1952 přišla rodina o obchod. V roce 1969 Josef emigroval a do roku 1991 žil v Rakousku. Nyní žije částečně v Chrudimi a v rakouském Grazu.“

2. Oznamte žákům, že jste do školy pozvali pamětníka, abyste jim poskytli možnost prozkoumat události, o kterých je v dějepise řeč, z úhlu pohledu člověka, který je zažil. Řekněte, že na besedu či rozhovor s pamětníkem je třeba se připravit. Na konci této lekce budou žáci vědět *proč* je to třeba a *jak* to nejlépe udělat.
3. Rozdělte žáky do vhodných pracovních skupin podle své zkušenosti (páry, trojice...). Nabídněte jim medailon pamětníka, se kterým se setkají (viz bod 1). Poskytněte jim také kopii tabulky (viz Pracovní materiál č. 1), případně si takovou tabulku mohou sami vytvořit. Podle potřeby upravte jednotlivé řádky. Není naprosto nutné, aby byl na každém řádku jeden rok, můžete pracovat s pětiletkami nebo dekadami.

Vyzvěte žáky, aby využili medailonu pamětníka a do levého sloupce tabulky zapsali co nejvíce událostí z jeho života. Ať také počítají a domýšlejí: Kdy chodil pamětník do základní školy? Kdy byl plnoletý? Kdy mu bylo 30, 40, 50...?

Nyní je vyzvěte, aby využili své paměti, svých poznámek, učebnic a jiných zdrojů informací a do pravého sloupce tabulky zapsali události tzv. „velkých dějin“. Nemusí jít pouze o notoricky známé události jako je druhá světová válka, byť ty by tam neměly chybět.

Až budou tabulky zaplněné událostmi, žáci by měli zformulovat několik tvrzení typu: „Když vypukla druhá světová válka, panu Josefu Novákovi bylo devatenáct let.“ Tato tvrzení mohou žáci napsat na tabuli nebo flipchart.

Sdělte nyní žákům, že pro rozhovor s pamětníkem je třeba připravit si sadu otázek. Vyzvěte je (v týčž, či obměněných pracovních skupinách), aby zformulovali nejméně jednu otázku ke každému z následujících bodů:

- a) *pamětníkovu dětství*
- b) *běžný život (práce, rodina, volný čas...)*
- c) *jeho vnímání a prožívání některých dějinných událostí*
- d) *jeho zpětné hodnocení některých dějinných událostí*

Dále žáci zformulují vhodnou žádost o návrat k tématu, neboť pamětníci někdy příliš odbočí nebo se nechají unést a začnou moralizovat a kritizovat současnost apod.

4. Poskytněte nyní žákům (v týčž pracovních skupinách) kopie Pracovního materiálu č. 2. Ať ho prostudují a vrátí se k otázkám, které vytvořili. Změnili by na základě informací v pracovním textu některé z nich? Vylepšili je, nebo některé zcela zavrhlí? Doplnili by nové? Dokázali by nyní formulovat lépe? Dejte žákům čas, aby pracovali na změnách.
5. Lekci uzavřete prezentací připravených otázek, diskusí o tom, zda a proč se jejich otázky změnila po prostudování pracovního textu, shrnutím a zopakováním hlavních a důležitých informací a zásad z pracovního textu.